

ХАРЧОВИЙ РАЦІОН ВИХОВАНЦІВ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ (1810–1860-ТІ РР.)

Київська духовна академія, яку відкрили у 1819 році, – це вищий духовний навчальний заклад, де здобували освіту переважно діти духовенства, тож харчування мало відповідати церковним приписам.

Варто одразу зауважити, що наш огляд харчування студентів Київської духовної академії являє собою радше перелік інгредієнтів, з яких готували страви. За Статутом духовних академій 1814 року, о 12 годині дня студенти обідали. Обід складався з двох страв у звичайні дні і трьох – у святкові. Вечеряли о восьмій годині вечора двома стравами та житнім хлібом. Як на обід, так і на вечерю до їжі подавали квас та воду. Під час посту нічого, що суперечило б церковним приписам, не вживали¹.

Єдиний документ зі згадками про страви в студентському меню Академії, який мені відомий зараз, – записка економа навчального закладу від 19 січня 1850 р. про приготування їжі студентам. Записка – це п'ять пунктів, де прописані варіанти страв для різних періодів літургійного року, які мали б готувати в їдальні. Метою створення такого меню економом, першою чергою, називає бажання зменшити витрати на їжу, тобто його наміри цілком прагматичні. Дійсно, з 1840-х років кількість вихованців Академії постійно зростала і коштів могло не вистачати, тож введення унормованого меню виглядає обґрунтованим.

Згідно з цією запискою студенти вживали такі страви:

- у звичайні дні (не піст): на обід – щі з яловичиною та каша з коров'ячим маслом, на вечерю – суп з яловичиною і булочка;

¹ Титов Ф. И. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. Киев, 1906. Отделение 3. Т. 4. 114 с.

- у звичайні пісні дні: на обід – щі зі сметками², грибами, на вечерю – суп з картоплею та булочки. У Великий піст на обід їли щі з грибами чи маслинами або кашу з конопляною олією;
- у неділю та святкові дні: щі з яловичиною, кашу з маслом, печеню з яловичиною або холодець та булочки;
- у пісню неділю та святкові дні: щі зі сметками або грибами, кашу, печеню зі свіжої риби або холодець з солоного судака. У Великий піст – окрошку, борщ зі сметками або грибами, пшеничні котлети³ або локшина та булочки⁴.

На великі свята до перерахованого вище додавали пироги замість булочок. Також у примітці зазначалося, що свіжу рибу у пісні дні можна купувати, тільки якщо вона не дорожча за три рублі, а у святкові – за 4–5 рублів⁵.

Меню студентів відрізнялося залежно від того, хто займав посаду економа в той чи інший час та від періоду літургійного року, тобто йшлося про харчування у піст чи м'ясоїд.

Закупівлею необхідних продуктів займався економ, і від нього залежало різноманіття харчування. Часто у спогадах випускників, які під час навчання застали декількох економів, є зауваження, що якість їжі змінювалася. Наприклад, Василь Певницький⁶ писав: «Экономом был иеромонах Маргиниан. Это был человек мало зговорчивый. Не легко было уломать его, чтобы он приказал устроить что либо лишнее для студентов. [...] Говорили нам старшие студенты, что при Антоние стол стал лучше, чем был при Дмитрие (Муретове)...»⁷.

² Сметки – дрібна озерна рибка, довжиною 10–18 см, її вага близько 6–8 гр.

³ Пшеничні котлети – страва російської кухні, яку зараз називають веганською. Готується з суміші варених пшеничної та манної круп, а потім смажиться. Калорійність близько 200–300 ккал.

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). Ф. 711. Оп. 1. Т. 1. Спр. 3348. Арк. 6.

⁵ Така ціна розрахована на всіх студентів. Тобто на три рублі мали б купити риби на всіх; якщо виходило більше, то її не купували.

⁶ Василь Певницький навчався в КДА у 1851–1855 рр.

⁷ Певницький. В. О. Мои воспоминания: студенческие годы (1851–1855). Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1911. С. 64–65.

Якщо вихованці хотіли їсти щось додатково, то могли попросити про це економа (але це не означало, що він обов'язково задовольнить їхнє бажання) або ж придбати за власний кошт.

Іноді студенти перебільшували, коли скаржилися на харчування в академічній їдальні, оскільки їжі їм цілком вистачало. Кількість того чи іншого продукту зростала залежно від кількості студентів. Відомості про добову кількість харчів на одного студента відсутня, але добова норма харчів на день складала 3500–4000 калорій, що достатньо для нормального функціонування організму⁸. В середньому в Академії кожного року навчалось 25 студентів⁹. Якщо поррахувати, скільки продуктів купували студентам і розділити між ними, то розуміємо, що необхідну кількість калорій вони отримували. Звісно, проблема з якістю приготованих страв залишається, але щодо цього відомості нам не доступні.

Варто звернути увагу і на те, що на їжу вихованці Академії жалілися не часто. Винятком став 1859 рік, коли спалахнуло студентське заворушення, після якого було відраховано 15 студентів¹⁰. Однією з основних скарг була тоді економія на всьому, зокрема на їжі¹¹. Але цей виступ був скоріше винятком, ніж звичайним явищем у житті навчального закладу. До того ж, важко сказати, чи дійсно економія була у той рік тотальною, чи це накопичення проблем всередині Академії протягом тривалого періоду.

Той факт, що економ відмовляв студентам, можна пояснити банальною нестачею коштів, коли поставав вибір між закупівлею дешевших та необхідних продуктів для всіх студентів або ж дорожчих та бажаніших. Можливо, коштів на продукти, які хотіли студенти і які, імовірно, були дорожчими, не вистачало. У таких випадках економ закуповував ті харчі, які дозволяв бюджет Академії, відведений на харчування, і яких вистачило б на всіх.

⁸ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація: економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. Пер. з франц. Київ: Основи, 1995. Т. 1. 103 с.

⁹ Це лише середнє значення, оскільки кожного року в Академії навчалася дуже різна кількість студентів.

¹⁰ ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 1. Т. 1. Спр. 4223. Арк. 4.

¹¹ Прошение студентов Киевской Академии. Колокол. 1861. № 91. С. 764–768.

Усі витрати економ заносив у економічні звіти. Такі звіти склалися за місяць та за рік і саме за цими джерелами можна реконструювати студентський стіл. З наявних джерел найкраще реконструювати літургійний рік за місячними звітами 1847 року, а саме за період з березня по травень та з липня по листопад. Відомості про січень, лютий та червень, на жаль, відсутні, а за грудень відомі лише частково.

На прикладі звітів за 1847 рік бачимо, що найвживанішими були крупи – жито та пшоно. Коли не було посту, то у великих кількостях закуповували м'ясо (переважно курятину та яловичину). Під час посту невід'ємною частиною раціону ставали гриби та маслини¹². Окрім цього, у списках продуктів є мед, картопля, риба, булочки, овочі та фрукти. Привертає увагу, що часом для студентів робили виняток – під час Великого посту подавали рибу, хоча, очевидно, що в цей період її не можна вживати¹³. Припускаю, що це був саме виняток, а не нехтування приписами, оскільки записів про порушення посту немає.

На прикладі 1847 року бачимо, що на кількість закупівель для студентського столу впливали й інші чинники. На вакації студенти їхали додому, тож продуктів можна було закуповувати значно менше. Впливали на витрати й спалахи інфекційних захворювань: восени 1847 року в Києві лютувала холера і багато студентів потрапили до лікарні, тож кошти на їх утримання направляли туди, відповідно, інформація про ці витрати не потрапляла у загальні звіти по Академії. Вплив мали й буденніші ситуації, такі як збір врожаю, коли на овочі, фрукти та зернові знижувалася ціна і вони ставали більш «привабливими» для закупівель до студентського столу.

Якщо говорити про річні економічні звіти, то за ними можна прослідкувати зміни складу продуктів, що, до речі, траплялося не часто – з періодичністю у 7–10 років.

¹² ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 1. Т. 1. Спр. 2779. Арк. 68.

¹³ Настольная книга священнослужителя: в 4 т. Москва: Издательство Московского Патриархата, 1992. Т. 1. 439–440 с.

Щодо пиття, то до студентського столу подавали квас або воду. За згаданим академічним Статутом, вихованцям заборонялося вживати алкогольні напої, єдиним винятком з цього правила були медичні показання (вино для лікарні купували, але давали його лише як ліки). Тає, попри всі заборони вживання алкоголю було проблемою серед студентів Академії. У спогадах натрапляємо на згадки про те, що час від часу вихованці влаштовували неформальні зустрічі на честь іменин. Іменинник купував своїм товаришам алкоголь – горілку, пиво, вино, до того ж випивали це все ще до обіду, бо такою була традиція.

На вакації деякі студенти не їхали додому, а відправлялися на академічну дачу в село Борщагівка. Там знаходилося озеро, де можна було купатися, ловити рибу, плавати на човні. А ще на території дачі були альтанки, де можна було розважитися ввечері. Але розваги студентів на дачі тривали лише до 1854 року, тоді вона була закрита.¹⁴ Це було пов'язано з тим, що одного разу студенти настільки захопилися алкоголем, що один з них утопився в озері: «Составилась компания слишком веселых людей, которые слишком усердно увлекались дарами Бахуса... один из студентов нашел себе смерть в пруде»¹⁵.

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що основний раціон студентів складався з круп, м'яса та риби, з яких і готували різноманітні страви. Витрати на їжу не були нормовані, тому в 1850 р. задля економії коштів ввели меню для вихованців. Наповненість столу та кількість закупівель залежала від періоду літургійного року, але впливали на це й інші фактори. Деякі студенти могли купувати й самі, наприклад, алкоголь, чай та солодощі для неформальних посиденьок.

¹⁴ Титов Ф. И. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. Киев, 1906. Отделение 3. Т. 4. 186 с.

¹⁵ Певницкий. В. О. Мои воспоминания: студенческие годы (1851–1855). Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1911. С. 62.

Бібліографія

- Бродель Ф. Матеріальна цивілізація: економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. / Пер. з франц. Київ: Основи, 1995. Т. 1. 543 с.
- Дубасов И. И. Из моих академических воспоминаний. *Тамбовские епархиальные ведомости*. 1898. № 18. С. 474–489.
- Настольная книга священнослужителя: в 4 т. Москва: Издательство Московского Патриархата, 1992. Т. 1. 630 с.
- Певницкий В. О. Мои воспоминания: студенческие годы (1851–1855). Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1911. 202 с.
- Прошение студентов Киевской Академии. *Колокол*. 1861. № 91. С. 764–768.
- Титов Ф. И. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. Киев, 1906. Отделение 3. Т. 4. 928 с.
- ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 1. Т. 1. Спр. 2779.
- ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 1. Т. 1. Спр. 3348.
- ЦДІАК України. Ф. 711. Оп. 1. Т. 1. Спр. 4223.